
Наталія ВЯТКІНА, кандидатка філософських наук,
старша наукова співробітниця відділу логіки і методології науки
Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
01601, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4
nviatalia@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4839-1146>

РЕАЛЬНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЗБРОЇ

Під час нещодавньої онлайн-дискусії одним з дискутантів було сказано, що процитований у моїй доповіді вислів Нікласа Лумана: «Все, що ми знаємо про наше суспільство і навіть про світ, у якому живемо, ми знаємо завдяки масмедіа» [Luhman, 2000: р. 6], застарів.

Більш як десять років тому довелось писати статтю для грузинського журналу «Стратегічні дослідження», коли вже закінчився російсько-грузинський конфлікт тим, чим він закінчився, а саме інформаційною дискредитацією Грузії та анексією її територій [Вяткіна, 2010]. А нещодавно довелось хіба не тричі звертатися до тієї статті і до матеріалів до неї, та й назбиралося чимало нових поворотів сюжету [Viatkina, 2022, 2022] про війну, інформацію і роль медіа у створенні «другої реальності».

Ця друга реальність є породженою медіями конструкцією, яка сприймається нами як щось існуюче. Мою увагу тоді привернула концепція війни та ролі медіа американської дослідниці Ейлін Вітні-Сміт [E. Whitney-Smith, 1995].

Користуючись дихотомією «багатство/бідність», вона обстоює думку, що за нинішніх умов змінилася природа того, що становить загрозу. Зазвичай загроза походила від потужнішої іноземної військової сили, її зброї та армії. Нині загрозою може бути слабкість і технічна відсталість противника, які в сумі з неточним прогнозом можуть змінити перебіг та результат війни. І це доволі точно може бути застосовано до пояснення причин війни росії проти України. «За 22-річне правління Путіна спостерігається постійне зниження його цілей щодо своєї країни... У 2000 році він хотів, щоб Росія досягла рівня ВВП на душу населення Португалії, але сьогодні ВВП Португалії на душу населення в нинішніх доларах США вдвічі вищий за російський. Ніякого економічного зростання з 2014 року немає і не буде» (Андерс Аслунд, https://twitter.com/anders_aslund від 1.06.2022). А оскільки розрив між тим, що росія має і тим, чого не має, тільки зростає, її населення схильне рефлекторно прислухатися до різного роду демагогічних закликів повернутися до суспільства, яке

визначається традиційними/архаїчними етнічними й релігійними цінностями, горезвісними «скрепами», що, на думку олігархату цієї країни, може бути джерелом стабільності держави.

Всі ці проблеми беруть початок в інформаційній революції (економіка, бодай, теж є інформаційним процесом), оскільки вона створює абсолютно новий світ. І якщо ми хочемо функціювати в цьому новому світі, ми повинні зрозуміти *динаміку інформації та війни*. Якщо схематично, за Ейлін-Сміт: спочатку писемність, друк, як початкові, інформаційні технології, згодом телеграф і телефон, а потім сучасні цифрові інформаційні технології — все це призводить до того, що дедалі менше інформації зберігається у приватному користуванні. Складається враження, що ми опинилися в ситуації, коли не існує державних кордонів і норм міжнародного права. Різниця тільки в тому чи іншому рівні й кількості техніки найвищого ґатунку, що задіяна у будь-якому воєнному конфлікті.

Поняття інформації було запроваджено американським інженером Клодом Шеноном у його працях, присвячених теорії зв'язку, що в них розв'язувалася проблема зменшення шумів під час передавання сигналів у технічних пристроях. Поняття інформації було йому потрібне, виходячи з теоретико-ймовірнісних міркувань. «Інформація пов'язана з математичним очікуванням. Сигнал несе тим більшу інформацію, що більшу невизначеність він усуває. Чим несподіваніша “звістка”, тим більше інформації вона містить» [Попович, 1997: с. 25]. І хоча поняття інформації означає визначеність, цього не можна сказати про його загальноприйняте розуміння, яке виглядає розпливчасто, як щось середнє між змістом, даними та знанням. Уявімо, що інформація не підпорядковується традиційним законам фізики, збільшується при обміні й *нею не можна володіти монопольно*. Наприклад, я ділюся з вами інформацією, але вона залишається і в мене. Або ви даєте мені якусь інформацію, але я її не отримую. Інформацію дуже складно виразити кількісно: обсяг тексту, виражений кількістю знаків чи байт, не вичерпує інформацію, яку я (чи будь-хто інший) одержую від прочитання та засвоєння викладеного у ньому матеріалі. Інформація не є чимось абсолютним, вона залежить від контексту. Інформація залежить від спостерігача. Те саме стосується комп'ютерів як інформаційних технологій — якщо я не вмію з ними поводитися, мені буде недоступний світ цієї інформації.

Війна, згідно з Д. Петерсеном [Petersen, 1995], — це вбивство людей та руйнування речей. Речі та люди є частиною світу матерії та енергії. На відміну від інформації, вони наочно підпорядковуються законам фізики. Людей та речі можна перерахувати, вони ексклюзивні. Якщо я вручаю вам річ, я її більше не маю. Те, що зруйновано та втрачено, не може бути відновлено у своїй справжності. Якщо вбито людину, її воскресити чи замінити кимось іншим неможливо. Навіть якщо ми виготовимо більше речей, закони термодинаміки свідчать, що у процесі виготовлення будь-чого — роботи, що перетворює матерію на енергію чи навпаки, відбувається втрата тепла — **ентропія**,

яка може бути відновлена. Проблеми матеріальних речей — це, зрештою, проблема їх нестачі. Це одразу стрибок до реальності: «Жага володіти буде менше зростати там, де немає страху злиднів» [Russell, 1961: р. 444].

Нині медіа вдало підживлюють і транслиують *популізм*, що не є чимось новим на даний момент, але свою справу — «роз'єднувати суспільство, змушуючи протистояти два антагоністичні блоки: народ проти еліти», а також провокувати кризи і нав'язливі страхи проти мігрантів, сусідів, які можуть напасти [Balsa-Barreiro, Rossi, 2019] — він добре виконує.

Інформаційна зброя, створена і застосовувана у війні росії проти України, спричиняє цілком відчутні *фізичні кількісні* наслідки як зброя *масового* знищення людей, і вона мусить бути визнана саме такою. Ця зброя є *монополізованою* (всупереч визначенню інформації) росією шляхом приписування нацизму і тероризму Україні й використовується для творення приводів до *фізичного* знищення цілого народу. У цьому випадку не працює ані презумпція раціональності й осмисленості, ані оцінювання на істинність/хибність або верифікації цього твердження чи *інформаційного приписування*. «Цей дискурс страху, повністю побудований на спільному ворогові, не розрізняє традиційні праві та ліві ідеології» [Ibidem], правду від фейків, створених з конкретною деструктивною метою.

На думку Бертрана Расела, догма вимагає не інтелігентного мислення, що є джерелом думки, а переслідування єретиків і тих, хто не вірить у догму, виховання ворожості й систематичної ненависті. «Оскільки аргумент не визнається як засіб досягнення істини, у прихильників ворогуючих догм немає іншого способу, крім війни, за допомоги якої можна було б прийняти рішення. А війна в нашу атомну наукову добу означає, рано чи пізно, загальну смерть» [Russell, 1961: р. 44].

Як висловлюється Тарас Лютий: «Навіть якщо агресор постійно розраховує свої дії, це зовсім не означає, що він мислить раціонально. Тому там, де раціональні аргументи не діють, потрібно використати розумні засоби силового впливу для стримування ворожих забаганок» [Лютий, 2022].

Відтак єдиною відповіддю на збройний напад може бути тільки збройна відповідь, і те не у «другій реальності», а в прямому сенсі, без посередництва і маніпуляцій медій. Але це не означає, що концепція Н. Лумана нині неактуальна. Понад півстоліття тому Ролан Барт [Barthes, 1971: р. 11] стверджував, що розвиток масових комунікацій відбився на величезній сфері значення. Ванда Капелер підкреслює, що це відбувалося на тлі появи нових засобів для семантичного аналізу, що їх того часу надали теорія інформації, лінгвістика та структурна антропологія [Kapeller, 2018].

Жодна з попередніх воєн сучасності разом з їхнім інформаційним супроводом не витримає порівняння з нинішнім вторгненням російської армії в Україну. Привід для нападу було створено заздалегідь. Засобами масової інформації широкій громадськості самої росії було нав'язано абсолютно хибну картину країни, яку росія збиралася підпорядкувати своїм цілям. Цілком

очевидно, що війна з боку агресора завжди має хибну референцію до фальшивих об'єктів. «Своїм насильством, тиранією та істерією мова влади провокує онтологічну незахищеність. Парадоксально, але це причина, чому вона легко натуралізується в суспільному вжитку, де вона прагне певності невідзначеного» [Kapeller, W., 2018]. Ворожі медіа вкупі з їхніми спікерами, причетними до масованого поширення риторики залякування і погроз, мусять бути визнані зброєю масового знищення та військовими злочинцями на рівні державного законодавства і міжнародних правових документів.

ДЖЕРЕЛА/REFERENCES

- Balsa-Barreiro, J., Rossi, E. (2019). The common enemy: How the rhetoric of fear is subverting democracies. *SIPA J. Int. Aff* (August 25th, 2019). Retrieved from: <https://jia.sipa.columbia.edu/online-articles/common-enemy-how-rhetoric-fear-subverting-democracies>. Access 12 May 2022.
- Barthes, R. (1971). *Elementos de Semiologia*. Rio de Janeiro: Cultrix.
- Capeller, W. (2020). The dronification of power: on the (re)emergence of totalitarian semantics. In: *World Society's Law: rethinking systems theory and socio-legal studies [recurso eletrônico]* / Marco Antonio Loschiavo Leme de Barros; Lucas Fucci Amato; Gabriel Ferreira da Fonseca (Eds.) (pp. 540—561). Porto Alegre, RS: Editora Fi.
- Luhman, N. (2000). *The Reality of the Mass Media*. First published in the U.S.A. by Stanford University Press.
- Lutyi, T. (2022). Letters of Happiness. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://tyzhden.ua/Columns/50/255260>. [=Лютий, Т. (2022). *Листи щастя*.]
- Petersen, J. (1995). *The Road to 2015: Profiles of the Future*. Corte Madera, CA.
- Popovich, M. (1997). *Rationality and Dimensions of Human Existence*. [In Ukrainian]. Kyiv: Sfera. [=Попович, М. (1997). *Раціональність і виміри людського буття*.]
- Russell, B. (1961). *The Basic Writings of Bertrand Russell. Part XI: The Philosopher of Politics*, 50. Philosophy and Politics.
- Viatkina, N. (2010). Information Revolutions: Wars and Massmedia. In: *European Identity & The Paradigm of European War, Strategic Studies* (vol. 3, ss. 71—89). S.l.: IB Euro-Caucasian University, Institute of Strategic Management and Evaluation.
- Viatkina, N. (2022). Media, Deference and War Materials of Conference SAS22 Trust and Disinformation. In: *Philosophy of Computational Sciences*. Universitat Stuttgart. (Forthcoming.)
- Viatkina, N. (2022). Memory, Logic and Collective Trauma. In: *Issues in Philosophy of Memory 3 Conference*. Duke University in Durham, North Carolina. 3—5 August. (Forthcoming.)
- Viatkina, N. (2022). War, Massmedia and the Problems within Reference. In: «*The Days of Science of the Faculty of Philosophy — 2022*», *International Scientific Conference (2022, Kyiv)*. *International Scientific Conference «The Days of Science of the Faculty of Philosophy — 2022» [Abstracts]* / Ed by A. Konverskyi et al. (pp. 161—167). Kyiv: Publishing center «Kyiv University». Retrieved from: <https://daysofscience-knu.net.ua/index.php/conference/issue/view/11>.
- Whitney-Smith, E. (1995). *War, Information, and History: Changing Paradigms*. Retrieved from: <http://www.well.com/user/elin/cain.htm>
- Viatkina, N. (2010). Information revolutions: wars and mass media. [In Ukrainian]. In: *European Identity & The Paradigm of European War, Strategic Studies* (vol. 3, ss. 71—89). S.l.: IB Euro-Caucasian University, Institute of Strategic Management and Evaluation. [=Вяткіна, Н. (2010). Інформаційні революції: війни і масмедіа.]

Одержано/Received 22.08.2022